

УДК 72.01

Н. М. Шебек,*кандидат архітектури, доцент кафедри дизайну архітектурного середовища
Київського національного університету будівництва і архітектури*

ФІЛОСОФСЬКІ ПІДГРУНТЯ ГАРМОНІЗАЦІЇ АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація: загальні закони світобудови розглядаються як фундамент теорії гармонізації архітектурного середовища.

Ключові слова: гармонізація архітектурного середовища, загальні закони світобудови.

Більшість архітекторів погодиться з тезою, що архітектурне середовище, в якому живе і функціонує людина, потребує постійної, безперервної і нескінченної гармонізації. Мета архітектурної діяльності полягає в максимальному покращенні умов соціального відтворення, фізичного й духовного вдосконалення людини. Отже, актуальність проблеми пошуку нових більш довершених способів організації штучного довкілля не зменшується ані з роками, ані зі збільшенням кількості публікацій на цю тему. Разом з тим, кожний учений зосереджує увагу на різних аспектах гармонізації, в залежності від власної трактовки цього поняття і від тої бази, на яку спираються його переконання.

Переважаюча кількість дослідників розуміють гармонізацію як цілеспрямований процес руху від менш гармонічних станів об'єкту до більш гармонічних. Відповідно, гармонізація архітектурного середовища розглядається як процес послідовного удосконалення останнього в результаті цілеспрямованої діяльності людини. Зміст поняття «гармонізація» наближається до змісту поняття «еволюція». Адже під еволюцією розуміють поступовий розвиток будь-якого прояву дійсності, в процесі якого він підіймається з нижчої сходинки досконалості на вищу, зберігаючи власну індивідуальність. Принципова відмінність між цими двома поняттями полягає у тому, що поняття «еволюція» розкриває стихійні зміни, які відбуваються переважно в природних об'єктах і під визначальним впливом природних сил; поняття ж «гармонізація» позначає процес трансформації штучного довкілля, на який людина намагається впливати свідомо.

Запорукою життєздатності теорії гармонізації архітектурного середовища стає міцність фундаменту, обраного для її побудови. Надійним підґрунтям для побудови такої теорії мають стати загальні закони світобудови, які розкривають зміст природного процесу еволюції усіх проявів дійсності. З одного боку, це

обумовлено тим, що архітектурне середовище є частиною об'єктивної реальності, і беззаперечно підкоряється дії усіх об'єктивних законів світу. З іншого боку, архітектурне середовище є відтвореною людиною спрощеною моделлю реальності. Тому у штучному довкіллі, окрім природних законів, діють закони привнесені людиною. Проте ці «вторинні» закони не можуть суперечити «первинним». Тобто закони побудови архітектурного середовища мають ґрунтуватися на об'єктивних законах світобудови. Відповідно, закони гармонізації архітектурного середовища повинні наслідувати загальні закони еволюції універсуму.

Над відкриттям універсальних законів світобудови людство працювало з часів появи у його представників здатності до мислення. Результати цих пошуків у формі, доступній для сприйняття сучасниками, оприлюднювалися у вигляді творів архітектури та народного ужиткового мистецтва, обрядів та ритуалів, усних переказів. Нажаль, більша частина цих архаїчних знань була втрачена. Проте деякі уявлення людини про основи світобудови збереглися у лоні герметизму – впливового учення, ґрунтованого на релігійно-філософській та природничо-науковій теорії створення світу, яке поєднало у собі мудрість давнього світу (Єгипту, Греції, Близького Сходу), у часи Середньовіччя підкорило Європу, а в епоху Просвітництва почало перетворюватися на сучасні науки (теологію, філософію, медицину, хімію, астрономію тощо) [1]. Герметична філософія сполучила в собі взаємодоповнюючі синкретичні системи гностицизму та неоплатонізму. Теоретичні основи герметизму сформувалися в надрах давньогрецької натурфілософії в V ст. до н. е.; духовні основи герметизму укріпилися на початку III ст. до н. е. після поєднання давньогрецьких релігійних культів з єгипетськими містеріями в єгипетській Александрії; практичний досвід, знання техніки, системи кодування та алегоричних образів розроблялися в межах єврейської та арабської культур [4].

Вихідні положення філософії герметизму узагальнені в книзі анонімних авторів, що була видана під назвою Кібаліон у 1908 р. До них належать *принцип менталізму*, який трактує Всесвіт та його окремі частини як мислені утворення різного ступеню кристалізації; *принцип відповідності (аналогії)*, що встановлює відповідність між різноплановими законами і явищами; *принцип вібрації*, відповідно до якого все проявлене та неявне (матерія та енергія, розум та дух) здійснює постійні коливальні рухи різної інтенсивності; *принцип полярності*, згідно якому все має свою протилежність (опозиції є крайностями чогось єдиного); *принцип ритму*, який стверджує, що маятникоподібні коливальні рухи між двома полюсами врівноважують один одного; *принцип причин і наслідків*, який проголошує, що все у світі здійснюється у відповідності до законів (випадкове є результатом дії невідомих законів); *принцип статі*, що

засвідчує присутність чоловічого і жіночого початків у будь-якому явищі дійсності (усяка творчість є результатом взаємодії цих двох початків) [5].

Основні положення багатьох сучасних наук та міжгалузевих напрямів наукових досліджень, у яких сформульовані універсальні закони природи в їх сучасному розумінні, мають спільні риси з герметичними максимами. Це дає підстави розглядати герметичні принципи як систему світосприйняття, яка у найбільш концентрованому та узагальненому вигляді розкриває універсальні закони світобудови, і використовувати їх як своєрідну канву для побудови теорії гармонізації архітектурного середовища.

Діалектика – у первісному значенні, в епоху античності, – мистецтво полеміки, метод встановлення істини шляхом обговорення протилежних поглядів на об'єкти та явища. У філософії нового часу – цілісна філософська концепція розвитку, найбільш опрацьована Д. Гегелем, основана на ідеї єдності протилежностей, які одночасно передбачають і виключають одні одних. За Д. Гегелем протиріччя створюють імпульс до сходження духа з нижчих сходинок розвитку на вищі. У філософії марксизму діалектика розглядається як учення про закономірні зв'язки між об'єктами та явищами і про найзагальніші закони становлення та розвитку буття і пізнання. До вихідних положень діалектичного матеріалізму належать закони єдності та боротьби суперечностей, подвійного заперечення, взаємного переходу кількісних змін у якісні.

Закон єдності і боротьби суперечностей роз'ясняє об'єктивне внутрішнє джерело будь-якого руху. Кожний прояв дійсності містить у собі суперечності, що знаходяться у непорушній єдності, проникають одна в одну та виключають одна одну. Розвиток природи, суспільства і мислення ініціюється в процесі розв'язання протиріч між суперечностями через їх боротьбу.

Відповідно до закону подвійного заперечення в системах природи, суспільства і мислення здійснюється постійний рух між їх полярними станами і властивостями. Будь-який розвиток відбувається вздовж спіралі, на кожному наступному витку якої темпи удосконалення систем прискорюються. На кожному етапі свого розвитку система відмовляється від зайвого старого і, зберігаючи усе позитивне та життєздатне, підіймається на наступну сходинку досконалості. З часом процес повторюється, і система вже на якісно новому рівні повертається до стану, який вона колись покинула. Таким чином, забезпечується збереження індивідуальних властивостей системи в процесі її безперервного якісного зростання.

Закон взаємного переходу кількісних змін у якісні розкриває механізм розвитку природи, суспільства і мислення. Згідно з ним розвиток здійснюється шляхом накопичення кількісних змін параметрів системи, що призводить до

порушення стану її рівноваги та стрибкоподібному перетворенню на якісно нову систему.

Негативні наслідки організації штучного довкілля виключно за законами діалектики продемонстрував досвід «сучасного руху» в архітектурі. Справедлива і вичерпна критика такого підходу здійснена прихильниками ідеології постмодернізму. Ними ж, зокрема Р. Вентурі та його послідовниками, сформульовані тези альтернативного «включного підходу», який відмовляється від захоплення протистоянням, закликає проектувальників до лояльності та толерантності [11]. Для побудови теорії гармонізації архітектурного середовища важливою є теза діалектики про висхідний спіралеподібний нескінченний рух до досконалості властивий усім об'єктам, що розвиваються. Проте, джерелом цього руху виступає не боротьба протилежних проявів дійсності, а поява з'єднувальних ланок між об'єктами та явищами, що доповнюють одні одних.

Тектологія – загальна організаційна наука, що розроблялася О. О. Богдановим у 20-х роках ХХ ст. [2]. Тектологія виходить з ідеї єдності закономірностей будови і розвитку різноманітних систем (фізичних і психічних, біологічних і соціальних, сформованих стихійними силами і свідомою діяльністю людини). З цього припущення зросла гіпотеза про можливість виявлення єдиних методів організації різних проявів дійсності.

Відповідно до закону чергування фаз коливальних змін позитивного і негативного прогресивного підбору та стагнації консервативного підбору будь-яка система переживає періоди консервативного підбору, в процесі якого вона лишається незмінною, та прогресивного підбору, коли відбуваються зміни системи та розвиток її структури. На етапі прогресивного підбору система переживає послідовну зміну напрямів руху: у випадку позитивного підбору в системі зростає неоднорідність компонентів та кількість внутрішніх зв'язків (таким чином, підвищується її складність та ступінь автономії частин), що призводить до зростання її нестійкості; під час негативного підбору підвищується порядок та однорідність системи, рівень централізації та координації окремих дій, проте знижується її функціональна ефективність.

Закон динамічної рівноваги систем, розвиток яких є результатом боротьби протилежностей, проголошує, що системи здійснюють постійні переходи від рівноважних до нерівноважних станів. Проявами означеної закономірності є чергування процесів кон'югації (злиття комплексів), інгресії (входження одного комплексу в інший) та дезінгресії (розпаду комплексів). Зміна структури будь-якої системи розглядається О. О. Богдановим як результат боротьби протилежностей.

В основі закону залежності стабільності системи від стабільності її найуразливішого компоненту покладена ідея про те, що ступінь непорушності системи визначає сталість її найслабшої ланки.

Переконання О. О. Богданова про можливість виявлення спільних законів розвитку «речей», «людей» та «ідей» надихнули В. О. Тімохіна на дослідження «причин і наслідків самоорганізації і гармонічного розвитку окремо існуючих і разом співіснуючих територіально-планувальних форм («речей»), структур містобудівної діяльності («людей»), тектоніки просторово-часової організації («ідей») і системної еволюції («законів») у взаємозв'язку морфо-, структуро-, текто- і системогенезу у континуальному просторі-часі урбосфери» [12, с. 102]. Теорія гармонізації архітектурного середовища подібним чином прагне встановити взаємозв'язки між речовинно-пустотними структурами середовищних утворень, суб'єктами середовищної діяльності, середовищними концепціями та принципами гармонізації штучного довкілля.

Холізм – учення про цілісність, започатковане Я. Сметсоном та Дж. С. Холдейном у 20-30-х роках ХХ ст. Холізм виходить з уявлення про всеохоплюючу цілісність світу, яка проявляється у фізичній, біологічній та психологічній сферах дійсності. Основні положення холізму узагальнені в принципах абсолютизації цілого, творчої еволюції, цілісності світу [13].

Принцип абсолютизації цілого виходить з твердження, що ціле більше суми його частин, тобто визнає первинність цілого по відношенню до частин, неможливість зведення цілого до його частин. В межах холізму ціле трактується як вище філософське поняття, що інтегрує в собі матеріальне та ідеальне, об'єктивне і суб'єктивне. Вищою конкретною формою органічної цілісності визнається людська особистість.

Принцип творчої еволюції визнає створення та видозмінення цілісностей рушійною силою загального розвитку. Процес еволюції розгортається по висхідній від речовини через життя до розуму і духу. Цей процес неперервний у тому розумінні, що застарілі цілісності не відкидаються, а стають початковими елементами нових, більш досконаlih. В процесі еволюції цілісності перетворюються і оновлюються, ніколи не лишаючись постійними. Інваріантність цілісностей зберігається завдяки існуванню навколо них невідчутного матеріального поля, що лишається незмінним при будь-яких їх трансформаціях.

Згідно з принципом цілісності світу, остання визнається вищим онтологічним ідеалом, що розглядається в якісному та організаційному відношеннях у психологічному, біологічному, фізичному ракурсах.

Вихідна ідея холізму про неможливість пояснення особливостей існування складних біологічних, психічних, соціальних, економічних та інших

систем шляхом вивчення властивостей їх складових частин дала поштовх до утворення в різних галузях знань (біології, медицині, психології, філософії, економіці тощо) спеціалізованих холистичних напрямів досліджень.

Поняття цілісності є вихідною категорією архітектурної композиції, мета якої полягає у поєднанні окремих складових архітектурної форми в єдину цілісну об'ємно-просторову структуру. Найбільш послідовно концепція цілісності виражена в творах органічної архітектури [15] та органічних концепціях організації містобудівної форми [9]. Проте, способи досягнення цілісності архітектурної форми досі зупинялися на межі встановлення аналогій між структурою та способом функціонування окремого середовищного об'єкта і живою істотою. Ідеї холізму можуть допомогти теорії гармонізації архітектурного середовища узгодити закони розвитку штучного довкілля з універсальним принципом цілісності світу.

Теорія систем – міждисциплінарний напрям наукових досліджень, що бере свій початок від загальної теорії систем, запропонованої Л. Берталанфі у 30-х роках ХХ ст. Теорія систем розглядає поведінку і взаємодію різноманітних систем в природі, суспільстві і науці з метою виявлення загальних принципів їх функціонування. Принцип еквіфіналітета, сформульований Л. Берталанфі, полягає у тому, що в живих системах один і той же стан може бути досягнутим, виходячи з різних початкових умов і різними шляхами. Це відрізняє відкриті живі системи від замкнених фізико-хімічних, де кінцевий стан системи детермінується початковими умовами. Л. Берталанфі визначає еквіфіналітет як загальну властивість відкритих систем, що прагнуть динамічної рівноваги.

В. Т. Мещеряков зосередився на дослідженні аспекту гармонічного розвитку і розробив загальну теорію гармонічного розвитку систем. В її основу були покладені принцип унікальності умов розвитку кожної конкретної системи, принцип впливу внутрішніх і зовнішніх причин на зміни будь-якої конкретної системи, принцип переходу від попереднього стану системи до наступного під переважною дією внутрішніх причин [10].

Перші дослідження середовищних утворень з позицій системного підходу здійснив Г. І. Лаврик, започаткувавши новий напрям архітектурної теорії – демоекологію. В межах цього напрямку увага науковців мала зосереджуватися на демоекосистемах – системах взаємодії населення і середовища його життєдіяльності. Результати аналізу реально існуючих систем передбачалося враховувати при управлінні середовищем життєдіяльності людини. Серед основних положень демоекології названі принцип компактності, згідно з яким «просторова форма архітектурної системи, що повністю відповідає призначенню цієї системи, набуває найбільшої компактності» [8, с. 14]; принцип визначальних ознак, у відповідності до якого при дослідженні

архітектурних систем необхідно оперувати лише найбільш істотною вихідною інформацією; принцип інваріантності, згідно з яким «функціональна структура усіх без винятку цілісних архітектурних об'єктів (систем) інваріантна при кількісних і якісних перетвореннях компонентів цих систем» [8, с. 15].

Системні дослідження архітектурного середовища дозволяють у цілісному вигляді викласти уявлення людини про штучне довкілля. При цьому, описові системи упорядковують інформацію про особливості розвитку вже існуючих середовищних об'єктів, а управлінські системи характеризують основні властивості ідеальних (бажаних) станів цих об'єктів у майбутньому. Застосовуючи системний підхід у дослідженнях архітектурного середовища, необхідно пам'ятати, що побудова будь-якої системи неможлива без штучного обмеження і суттєвого спрощення дійсності. Тому при побудові теорії гармонізації архітектурного середовища системний підхід має бути доповнений середовищним підходом. Адже, як відомо, хід розвитку надскладного утворення можуть змінити, на перший погляд, неварті уваги події.

Синергетика – міждисциплінарний напрям наукових досліджень процесів самоорганізації та самодезорганізації у відкритих нелінійних середовищах, започаткований у 70-х роках ХХ ст. Г. Хакеном та І. Пригожиним. Вихідними положеннями синергетики є ідеї нелінійності, самоорганізації та зв'язності складних систем в природі і суспільстві.

Синергетичне світосприйняття ґрунтується на висновку, що більшість реальних систем є нелінійними, а лінійні системи існують лише як виняток із загального правила. У математичному розумінні розвиток нелінійних систем може бути описаним нелінійними рівняннями (такими що мають кілька якісно відмінних рішень). У світоглядному розумінні розвиток нелінійних систем характеризується багатоваріантністю шляхів еволюції, наявністю вибору з альтернативних шляхів розвитку, незворотністю еволюційних процесів та періодичним чергуванням протилежних проявів розгортання цих процесів. Явище самоорганізації відображає процеси спонтанного упорядкування (переходу від хаосу до порядку), виникнення та еволюції відкритих нелінійних систем. Ідея зв'язності світу впливає з визнання внутрішнього зв'язку елементів дійсності. Такий зв'язок встановлюється через флуктуації – випадкові відхилення показників процесів, що відбуваються на макрорівні системи, від їх середніх значень. У відкритому нелінійному середовищі на стадії дії режимів локалізації структур мікрофлуктуації можуть впливати на прояви буття вищих рівнів організації.

До основних принципів синергетичного світосприйняття належать закономірності зростання складних структур з малих флуктуацій (хаосу), принципи об'єднання відносно простих структур у складні еволюційні

цілісності та принципи управління розвитком складних структур [7]. Серед принципів синергетики можна виділити такі, що за змістом наближаються до герметичних уявлень про гармонію світобудови.

Зокрема, принцип зростання складних структур з малих флуктуацій (хаосу) розкриває механізм появи відносно сталих утворень у відкритих нелінійних середовищах і пояснює співіснування передбаченого і випадкового в процесі їх розвитку. У кожному середовищі реалізується не будь-які структури, а лише ті, що обумовлені його властивостями – внутрішніми потенціями. Такі сталі структури стають аттракторами, на які виходять процеси еволюції (природного неспотвореного розвитку) цього середовища. Аттрактори можуть бути ототожені з цілями еволюції – станами системи, яких вона прагне досягти в результаті свого розвитку. «В складноорганізованих системах аттрактори, як правило, прості і красиві» [7, с. 143]. Кожний аттрактор – це досконала форма організації певного середовища, певний першозразок, архетип, до подібності з яким бажають наблизитися реальні структури недосконалого світу.

Принцип об'єднання відносно простих структур, що знаходяться на різних стадіях розвитку, в складні еволюційні цілісності через встановлення загального темпу їх розвитку передбачає синхронізацію розвитку лише тих структур, які відповідають тенденціям організації середовища, і області локалізації яких певним чином перекриваються.

Принцип інформативності складних структур пояснює їх здатність у перетвореному вигляді зберігати усі етапи власної еволюції. Сьогоднішня у деяких своїх фрагментах відтворює процеси розвитку, що були притаманні всій системі у минулому; в інших фрагментах теперішньої системи процеси розгортаються так, як вони будуть протікати в усій системі в майбутньому.

Принцип спонтанного впливання структур пам'яті полягає у тому, що досвід набутий системою в минулому, та уявлення про майбутні форми її організації (цілі розвитку), що присутні в середовищі сьогодення у прихованому вигляді, можуть мимовільно актуалізуватися під впливом коливальної зміни режимів згортання (локалізації) і розсіювання (дисипації).

Принцип взаємопроникнення складних структур, що належать різним темпосвітам говорить про те, що на певних стадіях розвитку в певних місцях простору може відбуватися асимптотичне зближення світів, що перебувають на різних сходинках еволюції. При цьому більш розвинуті форми дійсності можуть інтенсивно впливати на менш розвинуті, активізуючи їх рух до досконалості.

Принцип можливості прискорення еволюції цілого полягає у тому, що людина може сприяти інтенсифікації процесу удосконалення природних,

когнітивних та соціальних систем шляхом ефективного управління їх розвитком. Ефективне управління складними системами можливе лише за умов його узгодження з власними тенденціями еволюції цих систем. Ефективне управління складними системами передбачає використання малих, але топологічно вірних впливів на них з метою резонансного збудження у нелінійному середовищі структур, близьких до аттракторів еволюції.

Синергетичні принципи у містобудуванні одним з перших застосував Г. А. Гольц при дослідженні процесів адаптації міського населення до змін просторового оточення [3]. Сьогодні ідеї синергетиків активно збагачують архітектурну [14] та містобудівну [12] науку. Побудова сучасної теорії гармонізації архітектурного середовища неможлива без здобутків синергетики, адже саме вони відкривають можливість використання внутрішнього потенціалу середовищних об'єктів, що розвиваються у межах аттракторів – універсальних законів світобудови.

Тоталлогія – учення про оновлення тотальностей – різноманітних природних і соціальних об'єктів та пізнавальних процесів, які трансформуючись лишаються ідентичними собі. Становлення тоталлогії було ініційовано В. В. Кизимою у 90-х роках ХХ ст. в межах розвитку постнекласичної методології. Принцип самодетермінації проявляється у збереженні тотальністю порівняно сталих співвідношень між частинами і цілим завдяки сигізії – підтриманню відповідності між змінами взаємовпливів частин і цілого. В результаті, «кожний фактор, як суб'єкт дії виступає і як об'єкт власної активності» [6, с. 197]. Принцип деверсізації стверджує, що будь-яке місце тотальності за певних умов може розгортатися в іншу тотальність – субтотальність. Принцип парсично-генерологічних переходів між станами тотальностей розкриває хвилеподібний характер руху проявів дійсності між двома однаково ймовірними можливостями. Тотальності проявляють себе і як завершені, актуалізовані, визначені, стабільні генерологічні елементи (дискрети), і як незавершені, потенційні, невизначені, латентні утворення (парси). Взаємопереходи між генерологічними і парсичними станами здійснюються із збереженням топологічної спадковості тоталлогічних форм.

Тоталлогія сьогодні перебуває в стадії активного розвитку. Напевно, теоретичні узагальнення цього учення можуть збагатити теорію гармонізації архітектурного середовища, тим більше, що засновник тоталлогії В. В. Кизима сам окреслив досить широкі горизонти їх використання у сфері архітектури [6].

Узагальнюючи результати проведеного аналізу, слід підкреслити, що теорія гармонізації архітектурного середовища спирається на міцний фундамент засадничих положень герметизму, діалектики, тектології, холізму, теорії систем, загальної теорії гармонічного розвитку систем, демоекології,

синергетики і тоталогії, які узагальнюють уявлення людства про універсальні закони світобудови, розвитку суспільства та штучного середовища його життєдіяльності.

Ідеї холістичного бачення, системного підходу і синергетичного світосприйняття були покладені в основу концепції універсального (глобального) еволюціонізму, яка з кінця 80-х років ХХ ст. закладає підвалини сучасної загальнонаукової картини світу і створює умови для досягнення синтезу різноманітних наукових дисциплін, спрямованих на пошук найбільш загальних закономірностей еволюції фізичної, соціальної та ментальної реальності. Теорія гармонічної організації архітектурного середовища розбудовується в руслі сучасної загальнонаукової картини світу, проте, ця теорія не повинна жорстко окреслюватися межами виключно наукових концепцій. Навпаки, вона має бути збагачена усіма аспектами суспільного досвіду, що стосуються питань формування штучного довкілля.

Теорія гармонічної організації архітектурного середовища у наш час перебуває на початковому етапі свого становлення. Ще не сформувалися умови для розробки струнких і всеохоплюючих моделей, які б чіткою мовою математики могли описати розмаїття процесів, що розгортаються в штучному довкіллі. На сьогодні актуальним завданням стає окреслення напрямів дослідження механізмів формування архітектурного середовища, закономірностей його розвитку та засад гармонізації. На нинішньому синкретичному етапі формування уявлень про основи гармонізації архітектурного середовища відчувається потреба в узагальненому описі методологічних підходів до розв'язання цієї проблеми та розробці загальної стратегії розбудови такої теорії хоча б на світоглядному рівні. Опорними пунктами на цьому шляху можуть стати принципи герметизму, навколо яких поступово постане логічно несуперечлива та теоретично обґрунтована система поглядів на розвиток архітектурного середовища, що буде органічно пов'язана з іншими галузями знань у загальнонаукову картину світу.

Література

1. Бейджент М., Ли Р. Эликсир и камень: Традиции магии и алхимии / Пер. с англ. Ю. Я. Гольдберга. – М.: Эксмо, 2007. – 416 с.
2. Богданов А. А. Тектология: Всеобщая организационная наука. В 2-х книгах. – М.: Экономика, 1989.
3. Гольц Г. А. Транспорт и расселение. – М.: Наука, 1981. – 248с.
4. Гермес Трисмегист и герметическая традиция Востока и Запада: Сост., коммент., пер. с др.-греч., лат., фр., англ., нем., польск. К. Богуцкого. - К.: Ирис; М.: Алетея, 1998. - 623 с.

5. Кибалион: Учение трех посвященных о герметической философии Древнего Египта и Греции. – М.: Изд-во Ассоциации Духовного Единения «Золотой Век», 1993. – 88 с.
6. Кизима В. В. Тоталлогия (философия обновления). – К.: Издатель ПАРАПАН, 2005. – 272 с.
7. Князева Е. Н., Курдюмов С. П. Основания синергетики (Синергетическое мировидение). – М.: КомКнига, 2005. – 240 с.
8. Лаврик Г. И. Методологические проблемы исследования архитектурных систем: Автореф. дис. ... докт. арх.: 18.00.01 / ЦНИИ теории и истории архитектуры. – М., 1979. – 36 с.
9. Линч К. Совершенная форма в градостроительстве / Пер. с англ. В. Л. Глазычева; Под ред. А. В. Иконникова. – М.: Стройиздат, 1986. – 264 с.
10. Мещеряков В. Т. Гармония и гармоническое развитие. – Л.: Наука, 1976. – 120 с.
11. Стародубцева Л. В. Архітектура постмодернізму: Історія. Теорія. Практика: Посіб. Для студентів архіт. спец. вищ. навч. закл. – К.: Спалах, 1998. – 208 с.
12. Тімохін В. О. Архітектура міського розвитку. 7 книг з теорії містобудування / В. О. Тімохін. – К.: КНУБіА, 2008. – 629 с., 158 іл.
13. Цехмистро И. З., Штанько В. И. и др. Концепция целостности. – Харьков: Издательское объединение «Вища школа», Изд-во Харьковского гос. ун-та., 1987 – 223 с.
14. Шубенков М. В. Структурные закономерности архитектурного формообразования: Учеб. пособие. – М.: Архитектура-С, 2006 – 320 с., ил.
15. Pearson D. New Organic Architecture: The Breaking Wave. – London: Gaia Books Ltd., 2001. – 224 p.

Аннотация

Общие законы мироздания рассматриваются как фундамент теории гармонизации архитектурной среды.

Ключевые слова: гармонизация архитектурной среды, общие законы мироздания.

Annotation

The general laws of the universe are considered as foundation of architectural environment harmonization theory.

Keywords: harmonization of architectural environment; the general laws of the universe.